

Nyår på Falsterboref

Fyrmästare Magnus Fritjof Österberg står i befälshytten på fyrskeppet Falsterboref framför lådan med fartygets loggbok. Han står stadigt. Österberg har visserligen kommit till åren men trampat däck mest hela livet sedan han, fjorton år gammal, efter sin konfirmation i Stora Hammars kyrka, gick till sjöss som kajutpojke. Det var på hösten 1846. Men nu är det nyårsafton 1899.

På fyrskeppet har vinden från nordväst stadigt friskat i sedan skymningen föll över södra Öresund. Och vinden för i kraftiga byar med sig vinterkallt regn, blandat med blöta snöflingor. Snart skall fyrmästare Österberg, så gott det låter sig göra ombord på fartyget, fira nyår med sina mannar på fartyget. Men han är en ordentlig karl, Österberg, och ville först, som plikten bjöd, avsyna termometer, barometer och vindmätare före det stillsamma firandet. På skottet ovanför mahognylådan med loggboken sitter fartygets barometer och kronometer fastskruvade. Och fyrmästaren tillika befälhavaren på fyrskeppet Falsterboref blir stående en stund framför instrumenten i väntan på att kronometern skall slå. Han bär Fyrväsendets mörkt marinblå uniform. Uniformsrocken är sliten men hel och ren. Fyrmästaren bär den som vanligt helt enligt reglementets påbud. Ja, han är ju, som sagt, en redig karl. Han är rätt kraftigt byggd. Och liksom nästan alla män på Näset den gången är hans ansikte väderbitet, huden är nästan som mörkt läder. Fyrmästaren bär ett gråsprängt helskägg efter Konungens höga föredöme.

Nu knäpper det till i kronometerns mässingshölje och den slår sju glas i andra plattvakten. Magnus Österberg drar sin egen klocka ur västfickan. Uret fick han av familj och vänner då han fyllde femtio år. Det har dubbel boett i guld. Österberg knäpper upp boetten och vrider tillbaka uret ett par minuter så att det visar att klockan är precis

halv åtta på denna nyårsafton. Fyrmästaren öppnar loggbokens låda, doppar spetsen på sin penna i Kronans bläck och börjar föra in sina observationer i boken. Bläcket är mycket mörkt. »Svart som synden ...« tänker fyrmästaren som vanligt, för han håller på örat och går till Betel på Östergatan alla söndagar då han inte är i tjänst. Stålstiftet raspar stilla över den uppslagna sidan. Klockslaget. Temperaturen. Barometerståndet. Vindriktningen. Och vindstyrkan. Det är sista gången Magnus Österberg anger vindstyrkan i Beaufort. Överheten har nämligen stadgat, att från och med midnatt skall vindens styrka anges i det nymodiga meter per sekund. Österberg skriver 6 i loggen ... tvekar ett ögonblick och lägger i anmärkningskolumnen till »... och ökande«. Så är det dags att gå till fyrskeppets mäss och fira nyår.

Att revet utanför Falsterbonäset all Christi tid varit en svår prövning för de som befor havet var allom bekant vid denna tid. Till dem som genom alla år förlorat allt, till och med sina egna liv, hörde också många män från syskonstäderna på Näset. När fyrplats med koleld på kunglig befallning och med munkars hjälp började brinna på Nabben under medeltiden till gagn för sjöfarten var det därför en Gudi behaglig gärning.

Och när den präktiga fyren restes högt över havet och dess koleld började brinna 1796, förbättrades förhållandena ytterligare. Men förlusterna av skepp, last och människoliv var ännu stora. Det svaga ljuset från fyrplatsen var en god angöringspunkt under mörka nätter men det stora grundet av sand sydväst om Nabben, Flaken kallat av näsetborna, lurade alltjämt förädiskt under havets yta.

För att ytterligare minska riskerna för grundstötningar och haverier kom ämbetsmännen i Fyrväsendet i början av 1800-talet

att överväga, om inte ett fyrskepp borde läggas ut i kanten av Flaken. Det var den stora sjöfartsnationen England som var deras föredöme. Efter ett försök 1831 etablerades från 1844 ett fyrskepp i ständig tjänst vid Falsterbo rev.

Det fyrskepp Magnus Österberg för befälet över i tvåveckorsvakter är det tredje permanenta vid revet. Det bär nummer 8 och har ursprungligen döpts till Svinbådan. När Österberg tar vägen nedför lejderen från befälshytt och kommandobrygga på sin väg mot mässen tycker han att skeppet är fint, trots att det är rätt gammalt, och i god ordning, såsom han vill ha det. Falsterboref byggdes med stålskrov på Oskarshamns Mekaniska verkstad och sjösattes 1870. Då saknade fartyget ångmaskin så hennes förflyttningar fick ske under segel. Men 1885 hade fyrskeppet renoverats rejält. Hon fick en ångmaskin på 120 hästkrafter och propeller med tillhörande attiralj till denna. Vid renoveringen förlängdes också fyrskeppets skrov med omkring fem meter. Det fartyg Magnus Österberg för befälet över är därför 30 meter långt och 6 och en halv meter brett. Och hennes displacement är 227 ton.

I mässen, skott i skott med kabysen där Ola kock styr och ställer så det dånar om stekjärn och kopparkastruller som vore det dimma han klämtade för, är Magnus Österbergs besättning om summa sju man redan på plats, ja, utom fyrvaktare Lars Hasselgren som har halv första vakt denna nyårsafton.

Fyrmästaren hälsar vänligt på mannarna och ser på dem en efter en med önskan om ett Gott slut på seklet, men hans blick dröjer lite vid båtsman Axel Jönsson. Saken är den att Österberg och Jönsson har svårt att samsas. De tycker nästan alltid olika med kraftfulla stämmor. Och att fyrmästaren allt som oftast kan få sista ordet i kraft av sitt befäl retar Jönsson »... rent förbannat«

Callunas julskräna 2020

ty till missämjans fördjupande är saken är den, att fyrmästaren alltid håller hårt på Guds bud och aldrig missbrukar Hans namn medan båtsman, ärligt talat, »... svär som en borstbindare.« På Näset visste man berätta, att Magnus Österberg, precis som sjökaptan Dyberg från Skanör, i samband med en seglats till Stockholm fått höra Carl Olof Rosenius predika och gripits av den rosenianska väckelsen. Och när kaptan Dybäck sett till att en betelförsamling kommit på plats på Näset med gudstjänstlokal på Östergatan i Skanör hade fyrmästaren blivit en av frikyrkans trognaste. Betelförsamlingen var en nagel i ögat på Skanörs konservativa kyrkoherde, Pfaff, och han kallade den nedlåtande frireligiös om den kom på tal vid syföreningens sammankomster medan borgarfruarna stillsamt instämde genom svagt nicka och lägga ansiktena i syrliga veck. Men även om kyrkoherde Pfaff starkt ogillade de frikyrkliga i Betel, är frågan, om han inte retade sig ändå mer på båtsman Jönsson men, så att säga, från motsatt håll. Axel Jönsson har inte satt sin fot i någon av Näsets kyrkor efter sin konfirmation. Båtsmannen tror inte på något annat än gott omdöme och sina händers kraft och kunnighet i praktiska ting ... ja, och så på Djävulen, så klart.

Nu skall nyår firas på Falsterbo ref. Fartygskocken Ola Ekman har dukat bordet i mässen på bästa sätt, ja, till och med på duk även om han strött lite av revets fina sand på duken så att tallrikar och glas, fat och karotter skall stå, som han säger; »... all right« om vinden skulle öka i styrka. Kronans skaffning har han berikat med julmat som blivit över hemmavid: Grisatassar i gelé, vörtbröd, skinka, brunkål och lite annat. Och med en köpedelikatess: en stor burk anjovis. Till allt detta sovel har fyrmästaren lagt till en präktig ål som han bekostat ur egen ficka. Med köttbullar, sill och kokt potatis är nyårsaftons skaffning på fyrskeppet inget att skämmas för. När det gäller maten, alltså. Men när det gäller dryck är det annorlunda. I kraft av sitt befäl har nämligen det från Österberg utgått ett påbud, att något starkt inte skall serveras. Inte för att fyrskeppets besättning hade tänkt att direkt supa i tjänsten ... men nyårsmat utan i varje fall en liten bäsk, eller två, det hade nog man räknat med. Och fyrmästaren har varit lurig, ty själv blev han efter sin frälsning helnykterist av det missionerande slaget, och genom att strängt hänvisa till tjänstens krav kan inte någon på fartyget ta en sup ens en ur egen plunta. I mässen ser hans mannar trots allt glada och förväntningsfulla ut

inför måltiden. Ja, med undantag av båtsman Jönsson som ser ut som tuggade han citron mot skörbjugg. Och Magnus Österberg döljer ett försmädligt småleende i sitt skägg. Han vet att spritförbudet alldeles särskilt träffar Jönsson, och att denne förstår piken.

Till nyårsmaten läskar sig alltså fyrmästare Österberg med besättning med ett dussin lushunnabir på bruna flaskor och så svagdricka ur en femlitersflaska i hölje av ribbat trä. Och nog går väl det, för Ola kock lagar god mat och är en ferm stewart. Vid två glas i vakten förfångas fyrvaktare Hasselgren. Och han gör sitt bästa för att hedra bordets anrättningar, sedan han först rapporterat till fyrmästaren, att han aktiverat fyrskeppets mist-signalering då tjocka dragit in från sydväst. Det är mest för god ordnings skull som Hasselgren uppger att man mistsignalerar. Alla ombord har från första siréntjuset märkt av oljudet. Mellan tuggor och måttliga klunkar svagdricka berättar Hasselgren att vinden ökat med en Beaufort och att sikten är usel.

När Falsterbo ref togs i bruk i början av sjuttioalet skedde mist-signaleringen med en mistklocka av mässing, monterad på backen. Ombord fanns också två mistsignalkanoner. Då hade det inte varit ett latmangöra att mistsignaleras om dimman låg tjock i dagar och nätter. Men 1882, då fartygets första ångpanna installerades, blev det möjligt att byta ut klockan mot en ångmistsirén av Kroogs väl beprövade konstruktion. Det är den som nu varje minut med två korta tjut varnar dem som till äventyrs trotsar vädrets makter denna nyårsafton.

Medan fyrvaktare Lars Hasselgren äter och alla andra väntar på att kaffet i stora kopparkannen skall dra och klarna sitter, båtsman Jönsson och retar sig på kvällenens spritförbud i allmänhet och sin illistiga förman i synnerhet. »... de e

ju, Satan ta mig, Djävulen också... man kan få torrsprickor i levern ... och inte ska Falsterbo ref ge sig ut på långsegling i nyårsnatten, precis ...« Han blänger på sin vederdeloman. Ty med Axel Jönsson är det så, att han är livad med en sup under västen men grinig nykter. Och han brukar vara på gott humör nästan jämt.

När alla i mässen är mätta och Ola kock hållt i påtåren börjar snacket gå som satt man på bänken utanför lotshuset i Skanörs hamn. Om stormar, förlisningar och udda händelser på de sju haven. »... nä, tvi för Den rälige ...« rundar båtsman Jönsson av sin inre monolog och lyser upp, ty han får i samma stund en idé. Båtsman tar ordet så fort tillfälle ges.

»Ja tack ska du ha, Ola, gott va de i alla fall ... men när man sidder här ... med så möed å goer mad ... men inget riktigt att dricka till ... ja, då får man allt hoppas att denna afton inte varar i Guds evighet.« Och fyrmästare Österberg fastnar i båtsmans fällas.

»Nä, inte ska båtsman sitta här och häda i seklets sista timmar...« säger han mellan tänderna, för de ogudaktiga orden har fått honom att bita hårt i tobakspipas munstycke. Och Österberg gör sig klar att efter vanligheten ta en dust med sin båtsman. Men Jönsson faller först undan som en yaul för hårt väder.

»Jo, det kan fyrmäster nog ha rätt i ... att man inte ska göra ... en sådan här kväll då man räknar i århundraden«. Men så tar båtsman oförskräckt höjd i vinden som på läns och fortsätter: »... evigheten är Herrens ... men si Satan har funnit på ett sätt att slå trumf i det bordet.« Österberg drar luft i lungorna för att slå ner på den syndiga kortspelbildden men innan någon förmaning hinner blandas med tobaksröken i mässen har Jönsson kommit i berättartagen och manskapet satt

sig till rätta för de vet, att båtsman en god berättare, »... världsberömd på hela Falsterbonäset« brukar man säga i syskonstäderna. Fyrmästaren håller tyst och biter i sin pipa. Och Axel Jönsson berättar.

Jo, Gud Fader trampade runt i sin evighet och mådde prima. Men si Djävulen var missnöjd, rent ut sagt, avundsjuk. Evigheten hade haft en början men hade inget slut. Det var ju själve Fan, tyckte Djävulen. Men så en mörk natt ... precis som denna, om man tänker så, fick Djävulen en idé. Guds evighet rådde han inte på, men om man skulle dela upp den oändliga tiden, då skulle mycket vara vunnet och mycket förtret för människorna kunna skapas. De skulle få grunna över när något hänt, de skulle kunna komma sent, ja, (kommen så långt i sin illasinnade tankegång log Djävulen i sitt röda helskägg), till och med för sent och allt, allt vad de ynkliga människorna tog sig före kunde mätas i tid.

Nu har fyrmästare Österberg gripits av berättelsen och puffar stilla och eftertänksamt på sin sjöskumspipa. Hans besättning har lutat sig tillbaka på stolarna. Någon tar en ljummen tretår. Några röker pipa med en engelsk tobak så stark att den knappt går att skära av och stoppa i piporna. Och Ola kock sätter punkt för aftonens förtäring genom att lägga in en rejäl bit tuggtobak.

Sagt å gjort. Djävulen började sitt lömska värv genom att lura i stenåldersfolket att de måste hålla reda på midvinter å midsommar. Och det var en så liten sak att Gud inte märkte att människorna började oro sig för årets gång. Långt senare fick Djävulen menlösa människor att uppfinna solur och vattenklockor. Och då kunde inte människorna inte längre bara gå på besök och stilla vänta tills den man sökte kom. Man måste passa tiden. Å de är ju inte många år sedan mekaniska ur

blev till och med bondens. Där stod de långa som en konstapel på Wendes och höll ordning på pigor och drängar. Å nu var det snåla bönder som log snett och elakt. Precis som Djävulen hade tänkt sig.

Å trots att Gud alltid låter sin sol stå i zenit mitt på dagen måste alla järnvägens stationsklockor visa tolv vid samma tid. Och det var Fan solen än står. Och tågen måste komma å gå på minuten. Och se på fyrmäster: han har ett fickur, han, å de har vi alla här ... och si på Fan, är inte timmen sönderhackad i minuter och sekunder? Det går det inte att komma undan Djävulens regemente längre. Sekunderna tickar på som när Djävulens trippar med sina klövar över stengolv. Han har fångat oss alla med att dela upp evigheten. Han har satt Gud schack matt i spelet om tiden.

Å hur i ... ska det gå under de kommande hundra åren? Kommer Satan att finhacka tiden tills vi alla springer som skällade troll, va? Jag bara frågar.

Båtsman Jönssons berättelse har gått befälhavaren och besättningen på Falsterbo ref till sinnes. Man tänker efter medan klockan går mot midnatt. Fyrmästaren vill markera sin upplysta ställning både på Betel och ombord och ser lite överlägset tvivlande ut. Men alla i mässen tänker: Kan det ligga något i vad båtsman sagt?

Nu är det bara några minuter kvar av det nittonde seklet efter Herren Kristi födelse ombord på Falsterbo ref. Fyrmästare Magnus Österberg står på nytt framför lådan med fyrskeppets loggbok. Fartyget rider i sina ankardon med fören mot sjöarna. Vinden har ökat och Österberg vet, att vågkammarna bryts i skum även om han inte kan se något annat i den kolsvarta nyårsnatten än Falsterbo fyrs skarpa öga från land. Fyrens skarpa ljus sveper över fyrskeppet »dystert och lite obehagligt ...« tänker Österberg

»... som en klocka delar upp tiden tycks det honom delar fyren upp rymden.« Han har två gånger läst av aneroidbarometern men så glömt av värdet för han har svårt skaka av sig båtsman Jönssons tvärsäkra utsaga, att själafienden förstört evigheten för vår Herre.

Kronometern knäpper till och slår oberört fyra dubbelslag mera som slut på första vakten än som jubel för att nittonhundratalet tar sin början. Fyrmästare Österberg doppar pennan i Kronans bläck och stålstiftet raspar över loggens uppslagna sidor. Klockslaget. Temperaturen. Barometerståndet. Vindriktningen. Och vindstyrkan. Men fyrmästaren har svårt att koncentrera sig så skrivstilen blir lite ojämn. »Hade man inte mätt tiondels sekunder vid de nya olympiska spelen ...« tänker han »... och vad kan väl ske under kommande år ... människorna kommer att bli slavar under den sönderhackade tiden.«

»Satans Jönsson ...« säger fyrmästare Österberg i skägget utan att tänka på vad han muttrar. Så slår han samman loggboken och stänger lådans glasade lock.

Lars Melin

Kulturhistoriska kommentarer.

Fyrmästare Magnus Efraim Westerberg (1832 – 1808) tjänstgjorde på Falsterbo ref 1878 – 1902. Om Westerberg vet jag just inget mer än dessa data. Fyrmästaren i berättelsen får därför hete Österberg och det som skrivs om honom är fiktion.

Fyrvaktare Lars Petter Hasselgren Jönsson (1869 – 1933) tjänstgjorde i den befattningen 1898 – 1900 då han blev tillförordnad fyrmästare på Falsterbo ref.

Kock Ola Ekman (1861 – 1932) var egentligen kockstewart, vilket innebar att han inte bara lagade maten utan också serverade den och i största allmänhet styrde och ställde i fyrskeppets kabyss och mäss. Ola Ekman ingick i Falsterborefs besättning 1892 – 1902.

Fyrplatsstationen Falsterbo rev. Som nämns i berättelsen förankrades fyrplatsens första fyrskepp vid revet under en tid 1831. Det hette nr 0 Cyklop och torde närmast ha varit ett försök i brittisk anda. Det första permanenta fyrskeppet, nr 4 Falsterbo ref, gjorde tjänst 1861 – 1882. Berättelsens fyrskepp, nr 8 Svinbådan, var förankrat på stationen 1883 – 1930. Fyrplatsstationens sista fartyg 1931 – 1972, nr 28 Reserv, ersattes av den nuvarande kassunfyren Falsterbo rev som är obemannad.

Fyrskeppet nr 8 Svinbådan. Den lanternin som i våra dagar pryder Skanörs hamn kommer från fyrskeppet nr 8 Svinbådan men torn och lanternin restes inte på fartyget förrän vid renoveringen 1909 – 1910.

I samband med den renoveringen installerades också en undervattensklocka så att man från fyrskeppet kunde ge mistsignal även under vattenytan.

Vid tiden för berättelsen, nyårsafton 1899, hade fyrskeppet två master med rödmålade genombrutna klot som märken i masternas toppar. Under mörker visade skeppet fast rött sken från en lanternin i var mast. Lanternorna brann med fotogen. De hade ett för tiden bra linssystem och kunde uppmärksammas på ett avstånd av sex till åtta distansminuter.

Mistsignalkanon. Mistkanonerna var från början mynningsladdade artilleripjäser från uttrangerade örlogsmän. Kanonernas kraftiga knallar kunde ha fler syften. Men kunde skjuta varningsskott om ett fartyg tycktes styra mot eller för nära revet. Med skotten kunde också ett fartyg uppmärksammas på om det höll kurs på fyrskeppet. I mistigt väder kunde fyrskeppet besvara ett fartygs egna signalskott med tre på varandra följande skott.

Mot slutet på 1800-talet konstruerade kommandör C. E. Engström en modern bakladdad mistkanon med mindre kaliber. Oftast ställdes den pjäsen i ett enkelt däckshus så att bara eldröret främre del stack ut.

Naturligtvis sköt man bara av krutladdningar med mistkanonerna, »lösa skott.«

Undervattensklocka var en i havet nedsänkt mistklocka vars kläpp kunde styras från fyrskeppet. Inte alla fyrskepp i svenska farvatten utrustades med undervattensklocka men nr 8 Svinbådan på fyrplatsstation Falsterbo rev var en av dem. Detta fyrskepps signal var ett slag var femte sekund.

God Jul
och Gott Nytt år

önskar Callunas styrelse

Året har tyvärr bjudit på färre arrangemang än vanligt. Vi får se hur nästa år ser ut. Kanske har vi då kommit ut ur Covid-19 och kan börja planera för framtiden.

Styrelsen